

Føroyski báturin – bátasmíð, siðir og brúk

Frágreiðing frá tiltaki á Tjóðsavninum 17. november 2022

Báturin Sunnba. Mynd: Ólavur Frederiksen

Innihald

1. Inngangur
2. Bakgrund
3. Uppskot til varðveiting av føroyska bátinum
4. Niðurstøða

Føroyski báturin – bátasmíð, siðir og brúk

Frágreiðing frá tiltaki á Tjóðsavninum 17. november 2022

Tjóðsavnið

Kúrdalsvegur 15

FO-188 Hoyvík

Postboks 1155

FO-110 Tórshavn

+298 340 500

www.tjodsavnid.fo

Februar 2023

1. Inngangur

UNESCO-sáttmálin um verju av siðaarvi frá 2003 varð settur í gildi í Føroyum í oktober 2018, og varð latin Tjóðsavninum at umsita í 2020. UNESCO-sáttmálin bindir limalondini at seta mannagongdir og skipanir í verk, sum tryggja siðaarvinum livilíkindi, harundir at kveikja nýtt lív í partar av siðaarvinum, har tað er tørvur á tí.

Ein partur av sáttmálanum snýr seg um verju av siðbundnum handverki. Føroyski báturin kom á UNESCO-listan fyri umboðandi siðaarv hjá mannaættini í desember 2021, og harvið hava vit eina serliga skyldu til at tryggja bátinum livilíkindi. Skal handverkið bátasmíð, og harvið føroyski báturin, tryggjast fyri framtíðina, er neyðugt at kanna, hvørji tiltøk kunna setast í verk til frama fyri bátasmíð og brúkið av bátinum.

Tiltakið *Føroyski báturin – bátasmíð, siðir og brúk*, var tað fyrsta almenna tiltaki, í einari røð av tiltøkum, við tí endamáli at viðgera hvørjar skipanir kunnu setast í verk fyri at verja føroyska bátin.

Stór undirtøka var til tiltakið, og hetta vísir at har er ein stórus áhugi í og vilji til at varðveita bátasiðvenjuna í Føroyum.

Stúgvandi fult var av fólki á Tjóðsavninum. Mynd: Annika Sølvará

2. Bakgrund

UNESCO-innskrivingin av norrønu súðubygdu bátinum er ein felags norðurlendsk innskriving, sum norðurlond hava samstarva um síðan 2015. Tað var norska áhugafelagið Forbundet Kysten, sum samskipaði norðurlenska samstarvið. Í Føroyum vóru umboð fyri bátafeløg, søvn og bátasmíðir við í verkætlanini frá

byrjan, og Mentamálaráðið samskipaði tað formliga arbeiðið við umsóknini í Føroyum, sum í mars 2020 varð latin UNESCO.

Langt áðrenn tað kom uppá tal at innskriva bátin á UNESCO listan, hevur nógv verið prátáð um at varðveita føroyska bátin og føroyskt bátasmíð. Í 2001 skrivaði Regin Debess, fyrrverandi savnslærari á Tjóðsavninum, í áheitan til táverandi Undirvísingar- og mentamálastýrið, at “ókkurt má gerast fyri at verja føroyska bátasmíði”. Í áheitanini var uppskot um at seta ein bólk at gera tilmæli um føroyskt bátasmíð. Málið fekk góða undirtøku, men tað gingu tó nøkur ár áðrenn ein arbeiðsbólkur í 2011 varð settur at skriva álit um føroyskt bátasmíð. Álitið varð útgivið í 2012, og hevði heiti *Føroyskt bátasmíð – álit um at skapa føroyskum bátasmíði livilíkindi*. Har vóru nógv góð tilmæli í, men fá eru tó sett í verk.

At tað hevur verið so torført at fáa nakrar ítøkiligar loysnir settar í verk, kemst allarhelst av at hetta ikki er eitt lætt mál at loysa. Hóast tað tykist drúgt, so munnu tey flestu vera samd í at føroyski báturin, bátasmíð og brúkið av bátinum hava mentanarlig virði, ið eiga at verða varðveitt.

Tiltakið

Skráin til tiltakið var fjølbroytt og lýsti føroyska bátin úr nógvum ymiskum sjónarhornum. Gjøgnumgangandi í framløgunum var, at føroyski báturin hevur dygdir, sum hava nakrar serstakar upplivingar við sær, eitt nú nærleika við sjógvin og náttúruna. Harafturat vísu framløgunar á hvussu fjølbroytt brúkið av bátinum er. Føroyski báturin er vælegnaður innan ferðavinnuvirksemi, ítrótt, frítíð og undirvísing.

Skráin

Armgard Weihe, aðalskrivari í føroysku UNESCO-nevndini, setti tiltakið og greiddi frá um tilgongdina at fáa føroyska bátin á UNESCO listan.

Hanus Jensen, bátasmiður á Vikingeskibsmuseet í Roskilde, greiddi frá um hansara lívsyrki sum bátasmiður. Millum annað greiddi Hanus Jensen frá um tað serstaka í føroyskum bátasmíði í mun til bátasmíð í eitt nú Danmark, Norra og aðrastaðni.

Tóta Árnadóttir, PhD lesandi á Føroyamálsdeildini, helt ein fyrilestur um avbjóðingar við at innskriva siðaarv á UNESCO-listan. Ein vandi er at siðaarvurin verður fastlæstur í eini tíðarmynd, heldur enn at hann er livandi og broytiligur.

Samson Højgaard frá Boat.fo, segði frá um sítt virksemi innan ferðavinnuna, har hann m.a. hevur familjutúrar og fiskitúrar í føroyskum bátum.

Maybritt við Strond frá bátafelagnum Knørri greiddi frá um motiónsróður, har aldursbólkurin liggur á umleið 50. Dentur verður lagdur á felagsskapin og tær góðu løturnar í náttúruni.

Jógvan Henriksson, lærari í Sankta Frans skúla, greiddi frá, hvussu hann brúkar føroyska bátin í undirvísingini, og hvussu væl báturin er egnaður til serflokkar.

Herleif Hammer, stjóri á Tjóðsavninum, endaði kvøldið við at vísa á, at føroyski báturin er við at hvørva úr bátahyljunum kring landið, og hann setti síðan gongd á hugarok um, hvat kann gerast fyri at venda gongdini. Her vóru nógv góð hugskot millum luttakararnar.

3. Uppskot til varðveiting av føroyska bátinum

Tað finst ikki bara ein loysn, sum loysir avbjóðingarnar hjá føroyska bátinum, men heldur ein teygja av smáum og størri til- og átøkum, sum kunnu skapa føroyska bátinum og bátasmíði livilíkindi. Fyrst og fremst mugu vit gera bátin viðkomandi aftur, soleiðis at hann verður eftirspurdur og soleiðis at bátasmíðir fáa smíðað fleiri bátar.

Eftir síðstu framløguna í skránni varð skipað fyri hugaroki, har áhoyrararnir fingu høvi at koma við hugskotum til, hvørji tiltøk kundu gerast fyri at verja og varðveita føroyska bátin, bátasmíð, siðir og brúk.

Hugskotini, sum komu úr salinum til tiltakið, vóru bæði góð og fjølbroytt. Hugskotini eru lýst niðanfryi.

Ókeypiss bátapláss

Kommunur kunnu hjúkla um tey sum fáast við føroyska bátin í frítíðini, og lata teimum, sum hava føroyskan bát sleppa framum í bíðirøðini at fáa bátapláss og at lata hesi ókeypis. Sjálvandi er treytin tann, at bátaplássíð verður brúkt til endamálið.

Føroyskir bátar á Kongabrúnni í Havn. Mynd: Ólavur Frederiksen

Bátaumhvørvi

Bátaplássini skulu liggja væl fyri, so at fólk fáa gleði av umhvørvinum. Har eru høli til at bátar kunnu verða tiknir upp til umvælingar og til at bátafelagsskapir kunnu hava ein felagsskap. Onnur vinna kann verða knýtt

at, eitt nú smærri handilsfyrirøkur, sǫvn og matstovur. Harafturat, kann vera mǫguleiki hjá fólki, sum ikki hava atgongd til bát, at læna/leiga bát fyri at fara á flot.

Kommunurnar kunnu skipa fyri, at høli eru tøk har privatfólk kunnu umvæla og halda sínar egnu bátar viðlíka. Hølini kunnu vera partur av einum størri bátaumhvørvi, har tað er mǫguligt.

Kommunur hava serlig øki, har bert fýroyskir bátar hava atgongd. Økið skal verða undir hálvtaki og brúkast til at halda bátar viðlíka og til at hava bátar standandi á hávetri.

Bátaumhvørvi á Glyvrum. Mynd: Herleif Hammer

Bátaumhvørvi við Áir

Ein depil fyri fýroyskar bátar og bátasmíð kundi ligið við Áir. Tað eru fá støð í Føroyum, sum eru so trygg í mun til streym, veður og vind. Ætlanin er at skipa hvalastøðina við Áir sum savn, og at økið sunnan fyri hvalastøðina verður ment við tænastrum til ferðavinnu, bátaumhvørvi og annað. Eitt nú kundi hugsast, at neyst verða bygd, ið ferðafólk kunnu leiga.

Hvalastøðin við Áir. Mynd: Tjóðsavnið

Undirvísing í fólkaskúlanum

Brúkið av fýroyska bátinum er sera vælegnað til undirvísing. Jógvan Henriksson, lærari í Sankta Frans skúla, hevði eina framløgu um hvussu vælegnaður báturin er til undirvísing, serliga í serflokkum. Meðan tey rógva út práta tey um skipini, havnina, hvat er á bátinum og um eitt hvørt tey síggja. Harafturat kunnu tey prátað um hugtøk í málinum, t.d. “at hava gott áralag”, “at hava stavnald í lívinum” og hvat tað merkir at “leggja lunnar undir okkurt”. Tað er sera gott fyri næmingar í serflokkum, sum hava trupulleikar við at hugsavna seg til dagligt, tí tá teir eru úti í bátinum er einki órógv og teir kunnu vera til staðar til fulnar.

Fýroyski báturin kundi verið tikin við í viðkomandi námsætlanir og settur í fólkaskúlalógina, eins og fýroyski dansurin er.

Børn og ung

Børn og ung eiga at hava atgongd til fýroyska bátin. Báturin eigur at vera sjónligur, børn kunnu vitja bátasmiður og báturin kann vera á spæliplássum (við móguligari tillaging vegna trygd). Fyri ikki so langari tíð síðani var vanligt at ein gamal fýroyskur bátur lá á einum spæliplássi ella í barnagørðum, men tað eru fá spælipláss og fáir dagstovnar, sum hava ein fýroyskan bát nú.

Kvøldskúlatilboð

Tórshavnar kvøldskúli skipar fyri skeiði í bátasmíði. Á ymsum kvøldskúlum kring landið kann mann taka eina dugnaskaparroynd har undirvíst verður í siglingarlæru, sjómansskapi og veður- og streymviðurskifti. Afturat hesum kundu kvøldskúlar skipað fyri skeiði í at brúka og halda føroyska bátin. Skeiðið kundi fevnt um at rógva, sigla, fiska við siðbundnum reiðskapi, um mið og siðbundna vitan um brúk av føroyska bátinum.

Dráttir og lendingar

Dráttir og lendingar eiga at verða hildnir viðlíka. Á teimum støðum har ikki er møguligt at hava bátahyl, verða dráttir og lendingar nýttar í staðin. Hetta merkir, at bátarnir skulu dragast upp eftir brúk. Her er føroyski báturin serliga vælegnaður, og verða tí næstan bara føroyskir bátar nýttir á hesum støðum. Tað er tí av stórum týdningi, at dráttir og lendingar kring alt landið verða hildnir viðlíka, so framvegis er møguligt at hava bát á hesum støðum.

Drátturin á gjónni í Norðradali. Mynd: Herleif Hammer

Stuðulsjáttan

Ein árlig játtan kundi verið sett av til bátasmíð, bæði nýbygging og umvæling. Tey sum kunnu fáa stuðul eru fólk sum ynskja at keypa ein bát ella eiga ein bát, sum skal umvælast. Tað kann t.d. vera ein upphædd ímillum 10-30.000 alt eftir hvat ið skal gerast. Hendan játtanin kann vera umsitin av Tjóðsavninum.

Tilfar

Skipað eigur at verða fyri, at tilfar, serliga bátaseymur og viður altíð er á goymslu í Føroyum. Sølun hevur seinni árin verið hjá áhugaðum privatfólki, tí timburhandlarnir hava ikki havt áhuga í hesum, tí ov lítið fæst burturúr søluni.

Skipanin kundi verið umsitin á Tjóðsavninum, har ein handil longu er við savnslutum. Tá ein bátaverkstaður er skipaður, kann sølan verða flutt hagar.

Bátaseymur og røða. Mynd: WikiCommons.

Eitt livandi bátasavn

Føroyski báturin er væl varðveittur og skjalfestur sum savnslutur, men verri er tó við sjálvum handverkinum at smíða bát og síðvenjuni at nýta bát. Í okkara grannalondum gera tey nógv fyri at varðveita handverki. Til dømis í Vikingeskibsmuseet í Roskilde ella Hardanger fartøyvernssenter í Norra, hava tey bátasmiðir knýtt at savninum, og tey seta lærlingar við. Har eru fleiri bátasøvn í Føroyum, sum hava ynski um at hava eina bátasmiðju knýtt at sær, soleiðis at tað verður eitt livandi bátasavn.

Um eftirspurningurin eftir føroyskum bátum ikki røkkur, kundi landið tryggja figgingina og latið nakrar bátar verða smíðaðar um árið.

Skipa útbúgving til bátasmið sum yrkisútbúgving

Um eitt livandi bátasavn hevði verið sett í verk, so kann ein bátasmiður vera settur í fult starv, og hann kann hava lærlingar. Útbúgvingin til bátasmið eigur at verða skipað sum ein yrkisútbúgving, og samstarv við ein útlendskan stovn kann setast í verk. Vikingeskibsmuseet í Roskilde er ein upplagdur samstarvspartnari, tí tey hava bátasmiðir í starvi og lærlingar og ikki minst tí føroyski bátasmiðurin Hanus Jensen, hevur starvast har í ein mansaldur.

Ferðavinna og feroyski báturinn

Feroyski báturinn er vælegnaður innan ferðavinnuna. Fleiri ferðafólk leita eftir hugdýpandi náttúru- og mentanar upplivingum, og hetta er feroyski báturinn vælegnaður til. Á tiltakinum greiddi Samson Højgaard (Boat.fo) um familjutúrar, fiskitúrar og útferðir og fortaldi um serstakar náttúruupplivingar túrarnir hava.

Ferðafólk á rundferð í feroyska bátinum. Mynd: Boat.fo

Fuglaveiðulóg

Nógv verður tosa um, at sjófuglastovnar okkara - serliga hjá svartfuglunum, er í støðugari minking. Torført er at fáa eitt veiðiforboð, tí veiðimentanin liggur djúpt í føroyinginum.

Vit hoyra eisini javnan um, hvussu skjóttgangandi bátar stíma fugl upp, til hann ikki orkar meira at flýggja. Somu bátar kunnu stíma allar Føroyar runt uppá ein seinnapart, meðan leitað verður eftir fugli. Hetta er ikki burðardygg veiða.

Ein loysn kundi verið, at í staðin fyri at forbjóða fuglaveiði, so ber til at seta serligar treytir við, hvussu fuglurin kann veiðast. Hetta kundi verið at avmarka stødd og ferð á bátunum, sum hava loyvi at skjóta fugl. T.d. kundi lógin sagt, at bert er loyvt at veiða fugl við siðbundnum feroyskum bátum, sum ikki kunnu sigla skjótari enn 8 míl.

Á henda hátt var veiðan framvegis gjørlig, hugurin at hava feroyskan bát hevði vaksið og týðningarmiklast hevði fuglurin verið vardur.

Motiónsrógving

Róðrarfeløgini skapa góðar umstøður fyri motiónsrógvarar. Motiónsrógving kunnu flest øll vera við í, men miðalaldurin liggur um 50 ár. Motiónsróður er teknisk lætt og styrkir bæði sinn og skinn. Tey rógva alt árið og gevur luttakarunum eitt natúrligt samband við bátin. Harafturat er hesin róðurin, sum er árið runt, við til at gera føroyska bátin sjónligan.

Motiónsrógvarar. Mynd: Róðrarfelagið Knørrur

Bátasølu við framsýning av bátum, sum eru til sølu

Vanligt er, at tá ein skal fáa ein nýggjan bát smíðaðan, at ein vendir sær beinleiðis til ein bátasmið og bíleggur ein bát. Hetta virkar fínt, men ein móguleiki átti at verið afturat. Tað átti at verið eitt ella fleiri stöð, har nýggir bátar, sum vóru til sølu, vórðu sýndir fram. Kanska á sama hátt sum vit kenna sýnisgluggarnar hjá bilasølunum.

Á henda hátt kundi man kveikt áhuga millum fólk, ið ynskja at keypa, ella bert eru forvitin.

Skipað kappsigling

Kappsiglingarnar verða uppافتurtiknar og lagdar í fasta legu summarhálvuna. Segl hoyrir til føroyska bátin, og tað hevur týðning, at brúkið av seglinum ikki verður gloymt.

Skótar (sjóskótar)

Skótarørslan ger eitt megnar arbeiði millum tey ungu. Tey læra m.a. um neyðhjálp, tjalding, at matgera, og binda knútar. Eisini læra tey um náttúruna og gulu skótar eiga eisini føroyskan bát.

Kanska kundu vit í Føroyum havt serligar sjóskótar, har føroyski báturin er í fokus.

Ráðstevna

Bygdasøvn kundu saman við Tjóðsavninum skipað fyri fyri ráðstevnum um føroyska bátin 2. hvørt ár.

Her verður gjørt upp, hvussu støðan hjá føroyska bátinum er, og hvat av týdningi er hent á hesum ári síðan seinast. Skipast skal verða fyri tiltøkum sum fyrilestrar, bátasmíði, tiltøk fyri børn og ung, lata heiðurslønir o.s.fr. - heiðra føroyska bátin á ymiskan hátt.

Ráðstevnurnar kundu verið partur av grundarlagnum fyri teimum frágreiðingum, ið skulu latast UNESCO 6. hvørt ár.

4. Niðurstøða

Tað er ikki bara eitt tiltak sum fer at bjarga bátinum, men heldur ein røð av tiltøkum, sum hvør á sín hátt kunnu vera við til at tryggja, at føroyski báturin, bátasmíð og brúkið av bátin er ein partur av livandi mentanini í Føroyum, eisini í framtíðini. Nøkur tiltøk at verja siðaarvin eru løtt at seta í verk og onnur tiltøk krevja meira.

Myndugleikar, søvn, felagsskapir og einstaklingar mugu á hvør sínum øki gera sítt til, at brúkið av føroyska bátinum mennist, so hann verður vanligur í brúki aftur. Tað sum hevur týdning er at gera føroyska bátin viðkomandi aftur, soleiðis at eftirspurningurin veksur og harvið fáa vit fleiri bátar smíðaðar.

Í álitinum um føroyskt bátasmíð frá mars 2012, vóru ein røð av tilmælum um, hvat kann verða gjørt fyri at skapa føroyskum bátasmíði livlíkindi. Eitt av átøkunum, ið vórðu nevnd, er rokkið, nevnliga at UNESCO-sáttmálin um verju av siðaarvi er settur í gildi fyri Føroyar.

Hini átøkini, ið vórðu nevnd, eru enn líka viðkomandi:

- Karmar verða skaptir fyri skipan av livandi søvnum innan føroyska savnslóggávu
- Róðrarsamband Føroya í sínum regluverki tekur atlit at aðalreglunum í upprunasniðinum á føroyska bátinum
- Játtan verður sett av á fíggjarlógini til frítíðarfeløg, ið eru um tann siðbundna føroyska bátin
- Útbúgving í siðbundnum bátasmíði verður skipað sum yrkisútbúgving
- Skeið í bátasmíði verða fyriskipað á tekniskum skúla í samstarvi við Søvn Landsins
- Samstarv verður skipað millum skúla og søvn um livandi savnsvirksemi
- Samstarv verður skipað millum ferðavinnu og bátasmíð

Men hvussu koma vit nú víðari?

Fyrirteytin fyri at vit koma víðari her frá, er at tann politiska skipanin tekur eina miðvísa avgerð um at froyiski báturin skal varðveitast.

Tjóðsavnið hevur fôrleikarnar til at samskipa gongdina. Eitt nú kann Tjóðsavnið savna ein arbeiðsbólk við viðkomandi umboðum fyri bátafeløg, bátasmiðir, kommunur, stovnar, ferðavinnu, útbúgvingarstovnar og onnur, har vit í felag kunnu leggja eina ætlan fyri, hvørji tiltøk og átøk skulu fyriskipast fyri at tryggja froyiska bátinum, froyiskum bátasmiði og brúk til komandi ættarlið.

Tjóðsavnið kann kanna, í samstarvi við myndugleikar og áhugafeløg, hvørjir móguleikar eru fyri at skipa fyri einum livandi bátasavni. Eitt livandi bátasavn í einum maritimum øki, sum liggur tætt við miðbý, tætt við matstovur og handlar, kann skapa lív og trivnað og gera bátin og handverkið sjónligt. Hetta hevði verið til gleði fyri øll – borgarar, ferðafólk, bátasmiðir, barnagarðar, skúlaflokkar og onnur áhugaði fólk.

Tiltakið Froyiski báturin – bátasmið, siðir og brúk á Tjóðsavninum 17. november 2022 var tað fyrsta í røðini við tí endamáli at viðgera, hvørjar skipanir kunnu setast í verk fyri at verja froyiska bátin. Tjóðsavnið fer framyvir at skipa fyri fleiri viðkomandi tiltøkum um froyiska bátin.